

INSTITUT DĚTÍ A MLÁDEŽE
Ministerstva školství,
mládeže a tělovýchovy

PŘIPRAVENOST SVČ NA PRÁCI S VYBRANÝMI
SOCIÁLNÍMI SKUPINAMI A NA ZAVÁDĚNÍ NOVÝCH
FOREM PRÁCE S VYUŽITÍM APLIKACE ZKUŠENOSTÍ
OBDOBNÝCH ZAŘÍZENÍ Z NĚMECKA, FRANCIE A
SLOVENSKA

KRÁTKÁ ZPRÁVA O VÝZKUMNÉM PROJEKTU
(DOBA ŘEŠENÍ PROJEKTU 2001 – 2002)

PRAHA, ZÁŘÍ 2003

Zadavatel: MŠMT
Gestor: Mgr. Jaroslav Tuček, MŠMT, odbor pro mládež 51
Nositel: IDM MŠMT
Řešitel: Mgr. Hana Farkašová
Spoluřešitelé: Mgr. Stanislav Větrovský
PaedDr. Bohuslava Vacková
Ing. Jitka Sigmundová

1. Cíle projektu:

Projekt vycházel z nutnosti zkvalitnění práce středisek pro volný čas dětí a mládeže (dále SVČ) s marginálními skupinami dětí a mládeže jako rizikovými sociálními skupinami. SVČ, mimo jiných zařízení, jsou jedním z významných subjektů, které by mohly s využitím zkušeností ze zahraničních zařízení (z Německa, Francie a Slovenska) zavést nové formy práce s těmito sociálními skupinami.

Cílem projektu byla analýza činnosti SVČ dětí a mládeže se zaměřením na jejich připravenost, znalosti specifik práce jednotlivých vybraných sociálních skupin (tělesně i sociálně handicapovaní, talentovaná mládež, etnické skupiny, nezaměstnaná mládež), a to i z hlediska připravenosti po stránce personální, finanční, materiální, obsahové a jejich spolupráce s dalšími subjekty zabývajícími se danými skupinami dětí a mládeže nejen v ČR, ale i v jiných zemích (Německo, Francie a Slovensko).

Na základě závěrů pilotážní sondy byl realizován reprezentativní výzkum v domech dětí a mládeže ČR se zaměřením na sledovanou problematiku práce s vybranými sociálními skupinami v těchto zařízeních. Šetření potvrdilo orientační výsledky a odhalilo další aspekty připravenosti a možnosti středisek pro nové formy práce. Součástí vyhodnocení byla i komparace výsledků vyplývajících ze zpracování otevřených otázek s poznatky získanými na základě řízených rozhovorů s představiteli a zástupci středisek zahrnutých do výběrového souboru. Pro statistické zpracování byly použity i aktuální údaje z databáze IDM získané na základě zpracování oficiálních výkazů o činnosti středisek.

2. Etapy projektu:

Výzkum probíhal v letech 2001 – 2002 a byl tedy rozdělen do dvou etap.

Úkolem první etapy řešení úkolu bylo:

- analyzovat výzkumné zprávy IDM MŠMT zaměřené na problematiku SVČ a volného času dětí a mládeže, dále materiály a studie odborných pracovníků řešících problematiku mládeže – MŠMT, MV, MPSV, ČSÚ, Úřad vlády, ÚIV,
- zpracovat výsledky studia odborných materiálů jako teoretických východisek uskutečnění pilotního dotazníkového šetření v SVČ, jehož cílem bylo zjistit, zda SVČ pracují s vybranými sociálními skupinami, zda cítí potřebu této práce a připravenost na ni,

- dále realizovat řízené rozhovory s vytipovanými představiteli SVČ v ČR, analyzovat databázi SVČ, kterou oddělení volného času IDM MŠMT zpracovává od roku 1998
- navázat první kontakty s obdobnými zařízeními v sousedním Slovensku, SRN a Francii

Výsledkem všech cílů 1. etapy byla studie, která zmapovala postavení mládeže v současném společenském klimatu, především z hlediska problémů této sociální skupiny v návaznosti na určené podskupiny mládeže, a to na sociálně a zdravotně handicapovanou mládež, mládež z minorit, nezaměstnanou a talentovanou mládež. Pilotní dotazníková šetření a řízené rozhovory s vedoucími pracovníky SVČ částečně rozkryly obsah práce s mládeží v SVČ obecně i její dílčí části, dílem zmapovaly vnímání potřeby práce SVČ zaměřené na specifické skupiny mládeže, odhalily značnou nejasnost pojmů při práci s marginálními i vybranými skupinami mládeže a velkou diferenciaci v přístupu k řešení společenské potřebnosti práce s mládeží, s neorganizovanou mládeží a v zavádění nových nezaběhnutých forem práce (viz průběžná zpráva projektu z r. 2001).

Na základě závěrů průběžné zprávy byly pro 2. etapu řešení výzkumného úkolu stanoveny navazující úkoly:

- realizovat reprezentativní šetření, které průkazněji ověří výsledky pilotážní sondy
- shromáždit dostatek poznatků, zkušeností a námětů ze zahraničí (Slovensko, Německo, Francie), ze kterých bude možné vytvořit rámcové osnovy ke zpracování metodických materiálů, jež by jasně vymezily obsah, rozsah, organizační nároky atd. práce se specifickými sociálními skupinami mládeže v SVČ
- realizovat řízené rozhovory, které doplní sledovanou tematiku a hlouběji postihnou řešenou problematiku, s upřednostněním některých oblastí (podmínky pro větší otevřenost středisek, postavení SVČ mezi dalšími subjekty věnujícími se mládeži, zájem o nové formy činnosti, rezervy v kapacitě středisek atd.)

Jelikož cílem projektu bylo odhalit míru připravenosti SVČ na práci s vybranými sociálními skupinami, bylo prvořadým úkolem specifikovat, na jaké skupiny mládeže bude při řešení výzkumného úkolu zaměřena pozornost, takže na základě studie v I. etapě projektu a pro účely tohoto projektu byly sledované skupiny mládeže rozděleny do níže uvedených kategorií.

Cílem šetření ve II. etapě výzkumu bylo zjistit do jaké míry SVČ pracují s těmito konkrétními sociálními skupinami mládeže. Výstupem II. etapy řešení úkolu byla závěrečná zpráva projektu (2002).

Závěrečná zpráva se opírá o rešerše odborných materiálů a vyhodnocení podkladů získaných v rámci služebních cest, jakož i o výsledky vyhodnocení primárních dat z realizovaných sond a reprezentativního šetření SVČ v ČR. Vzhledem k tomu, že cílem tohoto projektu nebylo popsat komplexně organizační strukturu zařízení pro volný čas v námi vybraných zemích jsou obecné údaje o jednotlivých zemích omezeny na některá specifika v navštívených zemích a na souvislosti týkající se námi sledované problematiky práce s vybranými sociálními skupinami mládeže.

3. Předmětem šetření byly tyto skupiny mládeže:

Sociálně handicapovaní

Tato skupina je vnitřně poměrně výrazně diferencovaná. Za sociálně handicapované považujeme:

- mládež ze sociálně slabých rodin
- mládež vyrůstající v dysfunkčních rodinách
- děti a mladé lidi zbavené přirozeného rodinného prostředí (dětské domovy, náhradní rodinná péče).

Z tohoto rozčlenění vyplývá i "dvojakost" pohledu na práci s nimi. Zatímco u podskupiny sociálně slabých jde především o to, zajistit této podskupině finanční dostupnost a dosažitelnost zájmové činnosti (což lze řešit "slevami" a spoluprací s úřadem sociálního zabezpečení – v podstatě jde pouze o organizační začlenění do systému), u druhých dvou podskupin předpokládáme problémy v jednání a chování, což vyžaduje specifický pedagogický přístup. Proto v popředí našeho zájmu byla především práce se skupinami mládeže zbavené přirozeného rodinného prostředí a práce s mládeží z dysfunkčních rodin.

Zdravotně handicapovaní (zdravotní, tělesný, smyslový i mentální handicap)

U této skupiny se jedná:

- o speciální akce pro kolektivy mládeže z této skupiny
- o integrační akce pro kolektivy
- o individuální začleňování handicapovaných do pravidelné i nepravidelné činnosti SVČ.

Protože v současné době existuje už řada specializovaných institucí a zařízení (včetně nevládních organizací) pečujících i o volný čas této mládeže, bylo snahou této studie spíše postihnout alternativní formy práce zaměřené na speciální a integrační akce cílené na větší skupiny handicapovaných.

Nezaměstnaní

Skupina nezaměstnané mládeže byla v zorném úhlu pozornosti nestátních zařízení a SVČ dětí a mládeže již počátkem devadesátých let.

V současné době se tento fenomén opět dostává do popředí společenského zájmu a lze předpokládat, že by bylo nejen vhodné, ale i prospěšné s touto skupinou mládeže zvláště v regionech s vysokou mírou nezaměstnanosti začít cíleně pracovat. Nejedná se jen o začlenění mladých lidí, byť nezaměstnaných, do činností SVČ, ale o realizaci specifických programů a činností typu nespécifických rekvalifikací a základních zaškolovacích kurzů jako vhodný a společensky prospěšný doplněk činnosti SVČ v práci s mládeží.

Minority

Pod pojem minoritní skupiny mládeže jsme zahrnuli děti a mládež z národnostních menšin. Ve valné většině se v České republice jedná o romské děti a mládež, dále pak o děti a mládež z rodin cizinců, trvale nebo dlouhodobě usídlených v naší republice, a o děti běženců.

I v tomto případě, tak jako u předchozích skupin, lze pojímat práci s minoritními skupinami opět ze dvou úhlů:

- začleňování jedinců do činnosti SVČ,
- provádění specializované činnosti pro skupiny těchto dětí s cílem pomáhat jim řešit jejich specifické problémy.

V centru naší pozornosti, pokud jde o připravenost SVČ pro práci s touto skupinou, byla zvláště druhá z uváděných variant.

Talentované děti

Práce s touto ("neproblémovou") skupinou mládeže je v SVČ tradiční a léty ověřená a praktikovaná, především díky realizaci soutěží zájmových činností dětí a mládeže. Tuto formu práce však považujeme pouze za dílčí, organizačně, časově i odborně nepříliš náročnou formu. V souvislosti se zaváděním nových činností je práce s touto specifickou skupinou důležitá potud, pokud střediska nabízejí (nebo mohou nabídnout) speciální příležitosti pro další rozvoj talentované mládeže.

4. Práce s marginálními skupinami mládeže

Jednotlivá SVČ pochopitelně pracují s mládeží z těchto jednotlivých sociálních skupin. Důležité však bylo zjištění, kolik středisek se této práci věnuje, kterým skupinám především, a co si pod pojmem práce s těmito skupinami mládeže představují.

Bylo zjištěno, že s některou ze sledovaných sociálních skupin pracuje přes 80% středisek. Následující tabulka zachycuje, kterým skupinám je věnována ve střediscích největší pozornost.

Práce SVČ s jednotlivými skupinami mládeže dle pořadí

Skupina	% ze všech SVČ	% ze středisek, která již pracují
Talentovaní	56,6	67,2
Menšiny	42,8	50,8
Zdravotně handicapovaní	34,1	40,6
Sociálně znevýhodnění	27,6	32,8
Nezaměstnaní	13,1	15,6

Pozn: jednotlivá střediska mohla uvádět i více odpovědí

Přirozenou aktivitou, a tudíž nejčastěji uváděnou, byla práce s talenty, protože nedílnou součástí činnosti SVČ je práce s talentovanou mládeží, organizace a realizace zájmových činností. V některých případech je talentovaným dětem věnována také individuální péče realizovaná mimo pravidelné zájmové útvary.

Poměrně běžnou se jeví i snaha zapojovat do pravidelné i nepravidelné zájmové činnosti děti a mládež z menšinové populace, ve většině případů z řad rómského etnika. Některá SVČ realizují také speciální zájmové útvary, jako jsou rómské kluby, taneční či hudební soubory.

Vyšlo najevo, že běžnou praxí je dnes i snaha zapojovat zdravotně handicapované do činnosti středisek (pokud to umožňuje bezbariérový přístup) či organizovat speciální akce

pro tuto skupinu dětí a mládeže (olympiády, spolupráce s institucemi státními i občanskými sdruženími handicapovaných občanů).

Ukázalo se, že řada středisek reaguje na sociálně znevýhodněné děti a mládež využitím možnosti získat prostřednictvím ředitele střediska ve spolupráci s příslušným sociálním odborem slevy na zápisném, spolupracuje s dětskými domovy, jejichž děti integruje do svých zájmových útvarů či pro ně pořádá speciální akce.

V průměru SVČ, která se skupinami mládeže již pracují, uváděla činnosti se dvěma až třemi uvedenými sociálními skupinami dětí a mládeže. Je nutno vzít v úvahu, že definované sociální skupiny se překrývají - určitou skupinu mládeže je možno zařadit hned do několika kategorií (např. nezaměstnaní - sociálně handicapovaní - menšiny).

Výše uvedené činnosti však nepostihují potřebu realizace specifických činností pro mládež nad 15 let, zvláště z těch sociálních skupin, na které jsme se při řešení tohoto úkolu soustředili.

Na základě našeho šetření bylo zjištěno, že o realizaci specifických činností pro uváděné cílové skupiny mládeže má zájem téměř polovina SVČ, a jsou na tuto činnost i částečně připravena.

Zájem o práci se skupinami

Skupina	% SVČ, která mají zájem	% ze všech SVČ
Sociálně znevýhodnění	35,2	17,2
Nezaměstnaní	24	11,7
Zdravotně handicapovaní	22,5	10,9
Talentovaní	12,6	6,2
Menšiny	5,6	2,8
Celkem	100	48,8

Možnost začít s prací ihned

ano	částečně	spíše ne	ne
40,8	46,5	5,6	5,6

Ukázalo se, že většina SVČ (75%) vnímá i **společenskou potřebu** této práce, což potvrdilo hypotézu, že je možné a žádoucí v SVČ tuto činnost rozvíjet. Z vyhodnocení odpovědí zcela zřejmě vyplynulo, jaká důležitost je připisována problematice nezaměstnanosti.

Potřeba začít s prací se skupinami mládeže dle četnosti odpovědí

Skupina	% ze všech SVČ	% ze středisek, která cítí potřebu
Nezaměstnaní	38,6	51,3
Sociálně znevýhodnění	21,4	28,4
Menšiny	9,0	11,9
Zdravotně handicapovaní	4,1	5,5
Talentovaní	2,0	2,8
Neodpověděl	24,9	0
Celkem	100	100

Možnost začít s prací ihned

ano	částečně	spíše ne	ne
12,8	45,9	24,8	15,6

Stejně pořadí priorit společenské potřeby práce s jednotlivými skupinami mládeže bylo patrné i u středisek, která dosud nezačala pracovat s žádnou ze sledovaných skupin. Zhruba 1/5 (18%) středisek necítí potřebu s touto činností začít.

Potřeba pracovat se skupinami mládeže podle středisek, která dosud nezačala:

Skupina	% ze všech SVČ
Nezaměstnaní	41,2
Sociálně znevýhodnění	29,4
Menšiny	5,9
Zdravotně handicapovaní	5,9
Talentovaní	0
Necítí potřebu	17,6
Celkem	100

Lze konstatovat, že většina SVČ cítí společenskou potřebu rozšířit spektrum činností, má ochotu a zájem začít s novými formami práce, a je na ni i přes řadu limitujících faktorů částečně připravena (podrobnější analýza této problematiky je uvedena v příloze č.I. závěrečné zprávy z tohoto výzkumu, která je k dispozici na oddělení výzkumu nebo na oddělení volného času IDM MŠMT).

Porovnáme-li stávající praxi SVČ z hlediska toho, kterým sledovaným skupinám se v současnosti nejvíce věnují, s prioritami uváděnými na základě zájmu i společenské potřeby, je zřejmé, že určitý posun v zaměření činností a forem práce středisek by mohl být nejen proveditelný, ale byl by i přirozeným vývojem na základě společenské poptávky.

Srovnání současné práce SVČ s jednotlivými skupinami s prioritami z hlediska zájmu a společenské potřeby:

Skupina	Současný stav v %	Zájem začít v %	Potřeba začít v %
Nezaměstnaní	16	24	51
Sociálně znevýhodnění	33	35	28
Menšiny	51	6	12
Zdravotně handicapovaní	41	22	6
Talentovaní	67	13	3
Celkem	viz.poznámka	100	100

Pozn.: respondenti mohli uvádět i více možností, pokud pracují s několika skupinami – součet proto neodpovídá 100%

5. Přípravenost (rezervy) SVČ v práci s vybranými sociálními skupinami mládeže

Na základě našich zjištění lze o stávající praxi SVČ v práci se sledovanými sociálními skupinami mládeže sumárně konstatovat toto:

Práce s talenty

Přirozenou aktivitou a tedy nejčastěji uváděnou, byla práce s talenty, která je nedílnou součástí činnosti SVČ. Jedná se však především o tradici ověřenou realizací soutěží

zájmových činností dětí a mládeže, případně o individuální přístup k nadaným jedincům a částečně poradensko-konzultační aktivity realizované ve spolupráci se ZUŠ.

Z analýzy nicméně vyplynulo, že v naší republice citelně chybí systém péče o talenty a v rámci tohoto systému i jasně stanovená role SVČ - v jaké oblasti a na jakém stupni má SVČ pracovat s talenty, v jakých případech má zastoupit specializovaná a odborně fundovaná pracoviště a jaké finanční prostředky budou na individuální péči o talenty vyčleněny.

Této skutečnosti odpovídá i to, že pouhá 2% SVČ cítí potřebu se talentované mládeži cíleně věnovat.

Práce s menšinami

Pod pojem „práce s menšinami“ byla u převážné většiny zařízení, která uvádějí tuto činnost (43%), zařazena práce minoritou romskou. Pouze 2% zařízení uvedla i práci s jinými národními menšinami (Ukrajinci, Řekové). Jedno zařízení uvedlo, že spolupracuje přímo s utečeneckým táborem a tudíž s dětmi běženců.

Pokud vezmeme v úvahu skutečný obsah a rozsah této práce, opět se jednalo hlavně o začleňování jedinců do zájmové činnosti a integrační akce. Skutečně specifickou práci s touto skupinou provádí zhruba 5% SVČ.

Současný stav a úroveň práce s národními menšinami většině těchto zařízení připadá dostačující, čemuž odpovídá i fakt, že pouhých 9% ředitelů SVČ vyjádřilo potřebu se touto skupinou zabývat.

Práce se zdravotně handicapovanými

Se zdravotně handicapovanou mládeží pracuje podle výpovědí pracovníků SVČ 1/3 zařízení. Výsledky analýzy databáze a provedených řízených rozhovorů potvrdily, že se převážně jedná o individuální začleňování jedinců do zájmové činnosti a integrační akce. Výjimkou jsou zařízení jako např. DDM ARPIDA, tedy zařízení, které je přímo určeno pro činnost s dětmi se zdravotním postižením.

V tomto ohledu je zahraniční zkušenost obdobná, protože i v zahraničí existuje celá řada zařízení specializovaných přímo na tuto sociální skupinu. Pro systematickou péči o tuto skupinu existuje dostatečné spektrum specializovaných zařízení, a proto tato skupina není pro SVČ prioritní. Potvrdilo to i zjištění dotazníkového šetření, podle něhož potřebu pracovat s touto skupinou vyjádřila pouhá 4% dotazovaných.

Práce se sociálně handicapovanými

V SVČ v současné době převládá snaha zabezpečit finanční dostupnost zájmových činností i pro tuto skupinu mládeže využitím možností získat prostřednictvím ředitele ve spolupráci s příslušným sociálním odborem slevy na zápisném.

Některá SVČ realizují specifické činnosti především se skupinou dětí v náhradní rodinné péči a dětí ze zvláštních škol pořádáním příležitostných akcí, ale také se snahou o jejich integraci do běžných zájmových útvarů. Není realizován specifický pedagogický přístup, jde o běžné aktivity, i když cíleně zaměřené na tyto skupiny dětí a mládeže.

Podle zahraničních zkušeností se v obdobných zařízeních více věnují psychologicko-poradenské činnosti pro děti z dysfunkčních rodin (pomoc při řešení konfliktních rodinných situací, nácvik sociálních dovedností atp.) - zaměřují se více na rozvoj celé osobnosti, ne jen na získání určité úrovně zájmového vzdělání.

Práce s nezaměstnanou mládeží

I když 13% SVČ uvedlo práci s touto skupinou mládeže, většinou se prakticky jedná jen o realizaci spontánních aktivit, snahu o naplnění volného času mládeže, u níž - zvláště v regionech s vyšším procentem nezaměstnaných - lze přirozeně předpokládat i výskyt nezaměstnaných. Skutečnou specifickou činnost vztahující se k nezaměstnané mládeži lze na základě analytických zjištění uvést u zhruba 3-5% zařízení (rekvalifikace, zapojení do veřejně prospěšných prací či prací na zvelebení střediska, funkční otevřené kluby).

Předpokladem je stejně jako u obdobných zařízení v zahraničí realizovat např. poradenský servis k osobnostnímu růstu, sociálním rolím, realizaci nespécifických rekvalifikačních apod.

Na základě zahraničních zkušeností se zdá nezbytnou potřeba organizačních a provozních změn - vyčlenění dopoledních hodin na nespécifické vzdělávání nezaměstnané mládeže v sociálních dovednostech a posunutí těžiště zájmové činnosti pro mládež do pozdních odpoledních a večerních hodin. Pouhou široce pojatou nabídkou volnočasových aktivit (spontánních a příležitostných akcí) nelze naplnit pojem "práce s nezaměstnanou mládeží".

Rezervy pro zavedení nových forem práce spočívají především v analýze limitujících faktorů (ať již skutečných nebo zdánlivých), jejichž změnou podmiňovali zástupci SVČ započítí práce se sledovanými cílovými skupinami.

V této analýze řešitelský tým vycházel především ze tří zdrojů:

- statistických údajů získaných v rámci reprezentativního šetření SVČ
- kvalitativní analýzy otevřených otázek dotazníku a informací získaných na základě řízených rozhovorů
- z informací a zkušeností získaných od zahraničních partnerů v rámci služebních cest

Požadavky na změnu podmínek nutnou pro zahájení činností pro vybrané sociální skupiny mládeže na základě kvantitativního vyhodnocení dotazníku zachycuje následná tabulka:

Potřeba začít a požadavky na změnu podmínek

Skupina	Změna prostorových dispozic v SVČ %	Přijetí nového kvalifikovaného pracovníka %	Navýšení financí %	Změna přístupu místní samosprávy k náplni SVČ %
Nezaměstnaní	20,2	29	36	9,7
Sociálně znevýhodnění	11,4	10,5	19,2	2,6
Menšiny	6,1	6,1	9,6	0
Zdravotně handicapovaní	4,4	5,3	2,6	0
Talentovaní	1,8	0,9	1,8	0,9
Nedefinovali skupinu	4,3	6,1	7,1	1,7
Celkem	48,2	57,9	76,3	14,9

Pozn. Respondenti měli možnost uvést více odpovědí, součet proto není 100%

Nejvíce nároků na změnu se předpokládá právě u skupin, které byly označeny jako prioritní cílová skupina z hlediska společenské potřeby. Je vcelku pochopitelné, že s každou novou činností se nejlépe začíná s dostatkem financí, v optimálních prostorách a s kvalifikovaným (a je-li dostatek financí i úměrně honorovaným) personálem.

Jak vyplynulo ze zpracování otevřených otázek dotazníků a řízených rozhovorů, zavedení (v některých případech zavádění) nových forem činností brání hlavně:

- plná vytiženost stávajících pracovníků
- prostorové, materiální a personální zabezpečení
- komunikace s cílovou skupinou
- daná dlouhodobá koncepce role DDM
- finanční krytí

Výše uváděné důvody bránící zavedení nových činností však mají většinou alespoň částečné řešení. Na základě našich zjištění je možno v mnoha případech uvažovat o následujících krocích:

- **zavedení aktivit** např. pro nezaměstnanou mládež **do dopoledních hodin**
- přebudování úzce specializovaných pracovišť na **multifunkční prostory**
- nedostatek komunikace lze řešit navázáním užší **spolupráce se subjekty, které jsou v přímém kontaktu s cílovými skupinami** (úřady práce, sociální odbory, občanská sdružení, apod.)
- **zavedení otevřených klubů** poskytuje optimální prostor pro přímý kontakt s mládeží
- zavádění nových činností neznámá nabourávání dlouhodobé koncepce středisek, ale změnu či **posun priorit** (např. zrovnoprávnění spontánních aktivit)
- pro finanční krytí je nutné důsledně **využívat grantové politiky státu i nadací**, a to jak českých, tak i v rámci evropských struktur a aktivizovat mládež k participaci na vypracování grantů.

Samozřejmě, že zavedení nových činností se musí promítnout i do částečné změny pracovní náplně pracovníků. Podmínkou je především sdružování činností administrativního charakteru a redukce administrativy vůbec a pochopitelně i **změna rozvržení pracovní doby některých pracovníků**.

Pokud ve více než 80% středisek panuje dobrá vůle k započítání nových forem práce s mládeží, bylo by užitečné toho využít. Četné rezervy spočívají ve špatné organizaci práce, která mnohým nadšencům brání věnovat se plně těm činnostem, které by jim v rámci pracovní náplně byly nejbližší.

Dobrá vůle k práci se skupinami mládeže u pracovníků SVČ

	% SVČ	Souhrn v %
Ano	57,2	84,1
Spíše ano	26,9	
Spíše ne	1,4	2,1
Ne	0,7	
Neodpověděl	13,8	13,8
Celkem	100	100

Jakákoliv smysluplná změna v náplni činností střediska samozřejmě předpokládá vyváženost tak, aby se nové činnosti nezavedly na úkor kvalitních činností stávajících. Podmínkou je proto pravdivé a uvážlivé **posouzení vlastních možností střediska**, ale i skutečné „dobré vůle“ jeho pracovníků k zavádění těchto aktivit. Nedílnou součástí rozhodnutí o změně forem práce je koncepční úvaha o míře zapojení interních i externích pracovníků, případně o spolupráci s dalšími organizacemi a institucemi.

Ze šetření dále vyplynulo, že k **nejčastěji provozovaným činnostem**, které jsou orientovány na námi sledovanou cílovou skupinu **patří ve vyspělých evropských zemích** (v zařízeních obdobných našim SVČ) především **práce**:

- a) **s neorganizovanou mládeží** především nabídkou spontánních, příležitostných a prázdninových aktivit
- b) **s nezaměstnanou mládeží** prostřednictvím vzdělávacích a zájmových akcí, rekvalifikačních kurzů, včetně poradenské a konzultační činnosti, jako prvního záhytného bodu pro tuto sociální skupinu
- c) **s menšinami** prostřednictvím integrace dětí a mládeže do zájmových útvarů jednotlivých zařízení, poradenskou činností pro tyto děti a mládež, specifickými vzdělávacími akcemi (výuka jazyka, komunikačních dovedností, psychorelaxačních kurzů, doučovacích hodin, přednáškami o kulturním, historickém a společenském vývoji země apod.)
- d) **se sociálně handicapovanými** mladými lidmi v poradnách, linkách důvěry, psychorelaxačních kurzech, finančně zvýhodněnou nabídkou zájmových pravidelných i nepravidelných akcí, prázdninových akcí, kulturních a společenských příležitostných akcí.

6. Závěr:

Lze konstatovat, že společenské klima je nakloněno, ba dokonce vyžaduje, pracovat v SVC se skupinou mládeže ve stejném objemu jako se skupinou dětí. Mládež v podstatně menší míře inklinuje k tradičním, zaběhnutým formám práce v SVC, je jí bližší nepravidelná volná nabídka aktivit. Nově zaváděné činnosti v SVC – realizace spontánních aktivit a otevřené kluby jsou uváděny v život v podstatně menší míře než se očekávalo. Řada činností se prolíná a nemá, i když ne na škodu, zřetelné pevně vymezené hranice.

Z pilotního šetření i analytického rozboru dále vyplynula značná variabilita interpretací a chápání pojmů „sociálně handicapovaná mládež“, „práce se sociálně handicapovanou mládeží“, „talent“, „talentovaná mládež“, „práce s nezaměstnanou mládeží“, „mládež z minoritních skupin“, „práce s minoritní mládeží“, „otevřené zařízení“.

Řízené rozhovory a analytický rozbor odkryly určitou bezradnost a mezery v odborné (především pedagogicko-psychologické) fundovanosti pracovníků těchto zařízení, pokud se týká praktického vytváření a naplňování obsahů práce s vybranými sociálními skupinami.

Je zřejmé, že začlenění činnosti s vybranými sociálními skupinami musí:

- vyplývat z nutné potřeby místa/regionu
- mělo by být podpořeno legislativně a na základě mimoresortních dohod a meziresortní spolupráce (i když například ve Francii, kde pro řadu činností nejsou legislativní podmínky vytvořeny, přesto společenská nutnost a potřeba vede obce a místní samosprávy tyto činnosti iniciovat a podporovat)

Začlenění těchto činností do náplně středisek musí být přirozené, aby nenarušovalo stávající aktivity, což předpokládá řadu dalších opatření – větší využívání dopoledních hodin pro činnost, vytváření multifunkčních prostor, změnu pracovní náplně a doby některých pracovníků. Nedílnou součástí musí být i přípravné vzdělávací kurzy pro všechny typy pracovníků tak, aby realizátoři těchto činností byli odborně připraveni, aby management pochopil a porozuměl rozsahu a obsahu těchto činností a ostatní pracovníci akceptovali potřebu zavedení nových činností jako smysluplnou.

Závěrem této velmi stručné zprávy o realizovaném výzkumu IDM MŠMT lze konstatovat, že všechny výše uvedené aktivity je možné na základě společenské poptávky realizovat ve většině SVC v ČR. Podmínkou je ale důsledné zavedení spontánních aktivit ve střediscích tak, aby byl podchycen zájem neorganizovaných dětí a mladých lidí a postupně byly uváděny do provozu otevřené kluby mládeže jako přirozeného shromaždiště neorganizované mládeže. Tyto činnosti jsou téměř vždy prvním zkušebním kamenem specifické práce s mládeží.

Přes širokou nabídku aktivit ve střediscích volného času je práce s vybranými sociálními skupinami mládeže okrajová, chybí metodické návody pro zavádění nových forem práce, často chybí vůle ze strany provozovatelů i zřizovatelů. Zobecnění vybraných zahraničních zkušeností by mohlo pozitivně situaci ovlivnit.

Od obdobných zařízení v cizině se česká střediska odlišují tím, že tvoří ucelenou síť pod gescí MŠMT. Odlišné je i pojetí rozhodujících oblastí činnosti. Naše zařízení kladou větší důraz na systematickou, pravidelnou práci ve stálých zájmových útvarech a rovněž většina dětí a mládeže přichází do středisek pravidelně po celý rok. V zahraničí se převážně prosazují tzv. „otevřená zařízení“ s neorganizovanou činností pro jednotlivce nebo skupiny dle jejich zájmu.

Vzhledem k tomu, že práci s konkrétními sociálními skupinami mládeže ve vyspělých evropských zemích zajišťuje řada resortů a specializovaných institucí (ať státních

či nestátních), ale především díky povinnosti, nutnosti, iniciativě a všestranné podpoře obcí, řešitelé se domnívají, že by nedostatek této práce v ČR mohla částečně zabezpečit právě SVČ.

Na základě šetření řešitelského týmu se potvrdil předpoklad, že vzhledem k ekonomické a společensko sociální situaci ve sledovaných zemích, je struktura práce s mládeží v zemích rozvinutých demokracií na podstatně jiné úrovni než v zemích prošlých socialistickou etapou. V ČR v současné době stále ještě chybí vytvoření zachytných struktur zaměřených především na ohroženou a problémovou mládež. Stávající struktura zařízení není dostatečně systémově ukotvena a není dosud vybudována na pevném základě tak, aby konkrétní střediska mohla plnit specializované funkce vzhledem k mládeži zvláště v oblasti sociální. Týká se to především zařízení neformálního typu, která nevzbuzují mezi mládeží odpor, a která by naopak pro ně mohla být pevným bodem v pomoci řešení celé šíře problémů v oblasti vzdělávání, zaměstnanosti, sociálního i národnostního handicapu apod.

Při hlubším srovnání práce ve střediscích pro volný čas dětí a mládeže v ČR a při prozkoumání činnosti středisek pro práci s mládeží v zahraničí navrhli zpracovatelé určitá doporučení v práci středisek pro volný čas dětí a mládeže tak, aby tato zařízení mohla v určité přijatelné míře kompenzovat specifickou činnost specializovaných organizací a institucí pro mládež v zahraničí, aniž by došlo k narušení charakteru středisek pro volný čas dětí a mládeže, a aniž by je to posunulo k jinému obsahu. Naopak, aby přirozeně ovšem za pomoci dalších resortů, zaplnila střediska volného času v ČR bílá místa v práci s mládeží.

Součástí závěrečné zprávy byla i anotace zahraničních služebních cest a seminářů, konferencí a pracovních setkání se vztahem k řešené problematice. Na popisu konkrétních zařízení v navštívených zemích řešitelé ilustrovali možnosti práce s jednotlivými skupinami mládeže v rámci odlišných organizačních struktur. Výběr navštívených středisek byl veden snahou učinit si představu jak o střediscích, která jsou svým základním zaměřením analogická našim SVČ, tak i o zařízeních primárně orientovaných na určitou cílovou skupinu mládeže. Text byl doplněn o poznatky získané na základě pracovních setkání a informace o seminářích a konferencích, na kterých členové řešitelského týmu participovali.

Příloha č. 1

Popis výběrového souboru

Na základě výsledků výzkumné sondy, realizované v první etapě výzkumu, byl v roce 2002 koncipován výzkum k problematice práce s vybranými sociálními skupinami mládeže v SVČ. Dotazníkové šetření doplněné řízenými rozhovory se zástupci SVČ bylo realizováno na reprezentativním vzorku SVČ v ČR. Do výběrového souboru byla zahrnuta v podstatě polovina všech SVČ v republice tak, aby proporční zastoupení odpovídalo počtům středisek v jednotlivých krajích, jakož i jejich zastoupení vzhledem k velikosti sídla a počtu návštěvníků.

Tabulka 1

Počty SVČ zahrnutých do výzkumu dle krajů

Region	Kód	Počty SVČ (dtb.SVČ-IDM)	Počty dotazníků (výběrový soubor)
Plzeňský	1	18	9
Karlovarský	2	15	7
Ústecký	3	28	13
Jihočeský	4	13	7
Středočeský	5	20	9
Královéhradecký	6	21	11
Pardubický	7	18	10
Vysočina	8	20	11
Zlínský	9	19	10
Olomoucký	10	19	10
Moravskoslezský	11	35	18
Jihomoravský	12	34	16
Liberecký	13	14	7
Praha	14	15	7
Celkem		289	145

Tabulka 2

Složení výběrového souboru dle velikosti sídla

Velikost sídla	Počet SVČ v %
1.do 5 000	13
2.do 10 000	30,3
3.do 50 000	35,2
4.do 100 000	10,4
5.do 300 000	2,8
6.nad 300 000	8,3
Celkem	100

Příloha č. 2

Návštěvnost

A. Celková návštěvnost

Průměrná týdenní návštěvnost dětí a mládeže ve sledovaných střediscích na základě tohoto šetření potvrdila výsledky získané z výzkumné sondy. Ve 3/4 SVČ je zhruba stejným dílem udávána návštěvnost do 500 a 1000 účastníků týdně. Žádné ze středisek nemá menší návštěvnost než 100, více než 1 500 účastníků udává 7% středisek. Průměrná návštěvnost se zvyšuje v závislosti na velikosti sídla. Průměrný počet týdenních návštěvníků jednoho SVČ se podle našeho zjištění pohybuje okolo 700.

Navzdory těmto průměrným ukazatelům však není návštěvnost středisek dána jenom velikostí sídla.

Téměř polovina SVČ v sídlech do 10 000 obyvatel udává průměrnou návštěvnost mezi 500 až 1000, ale téměř čtvrtina středisek ze sídel nad 50 000 obyvatel však návštěvnost menší než 500 účastníků týdně.

Tabulka 1

Průměrná týdenní návštěvnost dětí a mládeže

Návštěvnost	< 100	100-500	500-1000	1000-1500	1500-2000	2000-2500	> 2500	celkem
% SVČ	0	35,9	40	17,2	1,4	2,1	3,4	100

B. Podíl mládeže nad 15 let na celkové návštěvnosti

Potvrdil se výsledek sondy z předešlého roku, že mládež nad 15 let tvoří zhruba 1/5 týdenního počtu návštěvníků SVČ.

Reprezentativní šetření však ukázalo, že podíl mládeže nad 15 let na průměrné návštěvnosti je velice nízký u podstatně většího počtu SVČ, než jak napovídala sonda z předešlého roku. Více než 30% (oproti 20% v sondě) středisek udává tento počet nižší než 10%. Potvrdil se poznatek z předchozí sondy, že ve SVČ v menších lokalitách je na celkové návštěvnosti relativně menší zastoupení mládeže nad 15 let než ve střediscích ve větších sídlech. Tento rozdíl je částečně vysvětlitelný tím, že větší část mládeže z menších sídel tráví svůj volný čas mimo bydliště v souvislosti se studiem a prací. V sídlech menších než 10 000 obyvatel udává 36,5 % středisek návštěvnost mládeže nad 15 let menší než 10%. Ve větších sídlech je to však stále 25,6 %.

Více než 20% účast mládeže nad 15 let má sice ve větších sídlech 28% SVČ, ale také 11% středisek v obcích menších než 10 000 obyvatel. Tento rozdíl není tak významný, aby nízký podíl zúčastněné mládeže starší patnácti let se dal odbýt jen poukazem na velikost sídla.

Naprostá většina mládeže nad 15 let je zapojena do pravidelné zájmové činnosti (k tomuto tématu viz.dále kap. 3).

Tabulka 2

Podíl mládeže nad 15 let na celkové návštěvnosti středisek

Počet mladých	pod 10%	10-20%	20-30%	30-40%	40-50%	pod 50%	celkem
% SVČ	30,3	48,3	15,1	4,1	1,4	0	100

Tabulka 3

Velikost sídla a podíl zapojené mládeže nad 15 let na celkové návštěvnosti – A

Velikost sídla	Podíl mládeže nad 15 let v %	Souhrn %
1.do 5 000	18	17
2.do 10 000	16	
3.do 50 000	20	23
4.do 100 000	22	
5.do 300 000	27	
6.nad 300 000	23	
Celkem	20	20

Tabulka 4

Velikost sídla a podíl zapojené mládeže nad 15 let na celkové návštěvnosti – B

Velikost sídla	Mládež nad 15 let do 10% (% středisek)	Mládež nad 15 let nad 20% (% středisek)
Do 10 000	36,5	11
Nad 10 000	25,6	28

Tabulka 5

Průměrná návštěvnost mládeže nad 15 let podle krajů

Region	Pořadí	Návštěvnost v %
Plzeňský	9	19
Karlovarský	10-12	17
Ústecký	5-8	20
Jihočeský	2-3	23
Středočeský	10-12	17
Královéhradecký	13-14	15
Pardubický	5-8	20
Vysočina	13-14	15
Zlínský	4	21
Olomoucký	1	24
Moravskoslezský	5-8	20
Jihomoravský	2-3	23
Liberecký	10-12	17
Praha	5-8	20
Průměr		20

Pro úplnost uvádíme též údaje získané na základě rozboru statistického hlášení V 15. První tabulka zachycuje počty účastníků ZÚ a počty zřízených ZÚ dle krajů s uvedením podílu zapojené mládeže nad 15 let. Druhá tabulka udává počty účastníků akcí a táborů spolu s vyčíslením počtu pořádaných akcí a realizovaných táborů.

Tabulka 6

Údaje dle zpracování výkazu Škol (MŠMT) V 15-01- ZÚ

kraj	počet SVČ	počet účastníků	počet ZÚ	mládež nad 15 let	počet ZÚ
Jihočeský	13	11360	868	1026	64
Jihomoravský	34	29065	2441	2693	204
Karlovarský	15	10589	717	565	33
Královéhradecký	21	14566	1203	777	48
Liberecký	14	7911	650	495	42
Moravskoslezský	35	31638	2182	2791	166
Olomoucký	19	14801	1084	1390	97
Pardubický	18	14930	1217	659	52
Plzeňský	18	15943	1298	1333	79
Pražský	15	15031	1429	1255	131
Středočeský	20	13216	1010	926	69
Ústecký	28	14061	1199	1100	83
Vysočina	20	13373	1144	1033	72
Zlínský	19	14996	1232	775	59
Celkem ČR	289	221480	17674	16818	1199
Průměr na 1 SVČ		766	61,2	58,2	4,1

Podíl mládeže nad 15 let v účasti na ZÚ – 7,6 %

Tabulka 7

Údaje dle zpracování výkazu Škol (MŠMT) V 15-01 – akce a tábory

kraj	počet SVČ	účastníci akcí	počet akcí	účastníci táborů	počet táborů
Jihočeský	13	94619	2668	3833	114
Jihomoravský	34	332937	10094	16881	542
Karlovarský	15	160613	3447	4094	109
Královéhradecký	21	184531	3766	4580	146
Liberecký	14	98176	1587	4229	149
Moravskoslezský	35	420914	6345	13366	400
Olomoucký	19	264437	5290	5698	180
Pardubický	18	155976	2639	3610	108
Plzeňský	18	154507	3194	4100	135
Pražský	15	138410	4510	8194	242
Středočeský	20	232024	6317	5454	186
Ústecký	28	249493	5434	6618	214
Vysočina	20	151568	2625	4453	130
Zlínský	19	166892	3470	4419	167
Celkem ČR	289	2805097	61386	89529	2822
Průměr na 1 SVČ		9706,2	212,4	309,8	9,8

INSTITUT DĚTÍ A MLÁDEŽE
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

ŘEŠITEL: **MGR. HANA FARKAŠOVÁ**

SPOLUŘEŠITELÉ: **MGR. STANISLAV VĚTROVSKÝ**
PAEDDR. BOHUSLAVA VACKOVÁ
ING. JITKA SIGMUNDOVÁ

SÁMOVA 3
101 00 PRAHA 10
ČESKÁ REPUBLIKA

tel./fax ++420 271 746 615

E-MAIL: SEKRETARIAT@IDM-MSMT.CZ

www.idm-msmt.cz